

TEK-SÜT İŞLETMESİNE SÜT VEREN ÜRETİCİLERİN SÜT ÜRETİM, KULLANIM, PAZARLAMA DURUMLARI VE SORUNLARI*

PROBLEMS AND THE STATUS OF MILK PRODUCTION, USAGE, AND MARKETING OF MILK PRODUCERS SELLING MILK TO TEK-SÜT FACTORY

Hayri COŞKUN¹, Fayat UĞUR²

¹ Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi, Gıda Mühendisliği Bölümü, Bolu

² Tek-Süt İşletmesi, Balıkesir

ÖZET: Bu çalışmada, Gönen'de faaliyet gösteren ve Tek-Süt işletmesine süt veren üreticilerin süt üretim, kullanım, pazarlama durumları ve sorunları incelenmiştir. Anketten elde edilen sonuçlara göre; üreticilerin çoğunluğunun (% 65) bulunduğu süt ineği sayısı 1-4 arasındadır. Üreticinin elinde bulunan ineklerin büyük bir kısmı (% 95) kültür ırkıdır. Süt verimleri ise 10-25 kg/gün arasındadır. Kültür ineklerinin ortalama kasaplık yaşı ağırlıklı olarak 5-8 yıl, laktasyon süresi ise 7-9 ay arasında değişmiştir. Sağım sayısı % 75 oranında 2 ve % 25 oranında 3 şeklindedir. Üreticilerin yarısına yakın bölümü 30-59 kg arasında süt üretimine sahiptir. Anket sonuçlarına göre, süt hayvanları periyodik veteriner kontrolünden geçmemektedir. Süt ineklerinin % 29'u 1 ya da 2 defa mastitis hastalığına yakalanmıştır. Üreticilerin önemli bir kısmı antibiyotikli sütün mahsurlu olduğunu bildiği halde ve işletmeyi ikaz etmeden sütünü göndermektedir. Üreticilerin çoğu sağımdan önce meme temizliğinin nasıl yapılacağı hakkında bilgiye sahip değildir.

Anahtar kelimeler: Süt üretimi, üretici sorunları

ABSTRACT: In this study, it was aimed to investigate the problems and the status of milk production, usage and marketing of milk producers selling milk to Tek-Süt factory in Gönen. According to the results obtained, most of the producers (65 %) had milking cows between 1-4. Majority of cows (95 %) are culture breed. The milk yields of the cows are between 10-25 kg/day. Average slaughtering age of culture breeds changed mostly between 5-8 years and lactation period between 7-9 months. Milking times per day was 2 at percentage of 75 and 3 at rate of 25 %. Almost half part of the producers had milk production of 30-59 kg per day. Questionnaire results suggested that cows are not under periodical veterinary control. Milking cows of 29 % become mastitis once or twice. Even if an important part of the producers know the hazard of the milk with antibiotic, they send their antibiotic-contaminated milk to the factory without warning. Most of the producers don't have the knowledge of how to make disinfection of cow udder before milking.

Keywords: Milk production, producer problems

GİRİŞ

Ülkemizde süt sığırcılığı Trakya, Güney Marmara ve Göller bölgesinde gelişme göstermiştir. Ancak Doğu Anadolu, Akdeniz ve Karadeniz gibi bölgelerimizde süt inekçiliği henüz istenen gelişmeyi gösterememiştir. Farklı tür süt hayvanlarından süt üretimi yapılmaktadır. Ülkemizde halen süt üretimi Nisan-Mayıs-Haziran aylarında artış göstermekte, kış aylarında ise düşük düzeylerde seyretmektedir. Öte yandan üretilen çiğ süt kalitesi de istenen düzeyde değildir (Yetişmeyen 1998).

Akyüz ve Tunçtürk (1992), Van'da yaptıkları bir anket çalışmasında; süt hayvanlarının süt verimlerini oldukça düşük bulmuşlardır. İlde üretilen sütün % 48.56'sının inekten, % 41.14'ünün koyundan, % 8.92'sinin keçiden ve % 1.35'inin mandadan sağlandığı; üretilen sütün % 99 oranında ilkel koşullarda değerlendirildiği;

* Türkiye 8. Gıda Kongresinde sunulmuştur. Çalışma Fayat UĞUR'un yüksek lisans tezinden alınmıştır.

¹ E-posta: hayricoskun@hotmail.com

köy işletmelerinde üretilen sütün % 4.51'inin içilerek, % 28.67'sinin çiğ halde satılarak, % 30.44'ünün tereyağına işlenerek, % 19.93'ünün peynire işlenerek ve % 16.42'sinin de yoğurda işlenerek değerlendirildiği saptanmıştır. Yıldırım ve Yalçınkaya (2000) yıllık süt tüketimini kişi başına 59.27 L/yıl olarak bulmuşlardır. Yine Van'da yapılan bir çalışmada; kültür ırkı ve melezi süt sığırcılığı yapılan işletmelerde, inek başına süt verimi yaklaşık olarak 1720 kg bulunmuştur. Bu değer yerli süt sığır ırkları için 674 kg'dır. Yörede üretilen sütün % 58.19'u evde tüketilmekte ve yine büyük ölçüde evde tüketilmek üzere % 24.86'sı peynir ve tereyağına işlenmektedir. Kültür ırkı ve melezi süt sığırcılığı yapan işletmelerde üretilen toplam sütün % 68.65'i satılmaktadır (Yıldırım vd 2001). Yıldırım ve Şahin (2003) yaptıkları başka bir anket çalışmasında; süt işletmelerinde kültür ırkı ve melezi süt sığırlarının günde ortalama 7.63 kg süt verdikleri ve bu rakamın yerli ırklar için 3.24 kg olduğu belirlenmiştir. Ortalama sağım sürelerinin ise kültür ırkı için 225.5 gün ve yerli ırklar için 208.13 gün olarak kaydedilmişlerdir. Elde edilen sütün kültür ırkı bulunduran işletmelerde % 76.80 ve yerli ırk sahibi işletmelerde % 26.88 oranında pazarlandığı rapor edilmektedir. Yener vd. (1996), Türkiye'de işletmelerin % 60'ının 4 ve daha az hayvana sahip olduğu belirtmektedirler. Kosta Rika'da yapılan bir çalışmada; çiftçi ailelerinde karar verme tekelinin erkeklerde olduğu rapor edilmiştir (Solano vd 2001). Güney İspanya'nın Andalusia bölgesinde Şubat 1998 ve Mart 1999 döneminde yapılan bir çalışmada; 89 keçi üreticisi ile anket yapılmıştır. Anket yapılan bölgede makine ile sağım günden güne gelişmekte, ailelerde sürü sayısı 129-220 arasında değişmekte ve keçilerde aşılama ile parazit kontrolü yapılmaktadır (Castel vd 2003). Alpkent (1995), 2000'li yıllarda hayvansal ürünlere olan talebin karşılanamayacağını ve dolayısıyla hayvansal üretimde planlamalara gidilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Çalışmada ekonomik yönden küçük işletmelerin kooperatifler şeklinde örgütlenmesi gerektiği ve böylece yem, veteriner hizmetleri, sun'i tohumlama, damızlık temini, sigorta ve eğitim gibi ihtiyaçların karşılanabileceği ifade edilmiştir.

Son yıllarda Avrupa'da yapılan çalışmalarda inek başına verim daha da artırılmıştır. En yüksek ortalama yıllık süt verimi 7.2 ton/baş olarak İsviçre'de elde edilmiştir. Bunu 6.6 ton ile Danimarka, 6.5 ton ile Hollanda ve 6.4 ton ile Finlandya takip etmiştir (Arendonk ve Liinamo 2003). Süt hayvanının günde üç defa sağımı iki defa sağıma göre laktasyon süresini uzattığı belirlenmiştir (Österman ve Bertilsson 2003).

Ülkemizdeki süt sığırcılığı daha çok aile işletmeciliği anlayışı içindedir. Profesyonel anlamda süt sığırcılığı yerine oturabilmiş değildir. Öte yandan süt sağımı, saklaması ve değerlendirmesi de bölgelere göre farklılık göstermektedir. Bu çalışmada; Balıkesir ilinin Gönen ilçesinde faaliyet gösteren Tek-Süt işletmesine süt veren üreticilerin süt üretim, kullanım, pazarlama durumları ve başlıca sorunları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

MATERYAL VE YÖNTEM

Araştırmanın başlıca materyalini Balıkesir ili Gönen ilçesinde bulunan Tek-Süt'e süt veren üreticilerden toplanan orijinal nitelikli veriler oluşturmaktadır. Adı geçen işletmeye süt veren üreticilerin sayısı, yapılan bir ön testle 2741 olarak saptanmıştır. Toplam 80 köyde faaliyet gösteren süt üreticilerinin yaklaşık % 10.94'ü popülasyonu temsil eden örnek hacmini oluşturmuştur (Düzgüneş vd 1993). Buna göre örnek hacmi 300 üretici (işletme) şeklinde belirlenmiştir. Ankete şansa bağlı olarak seçilen köy ve üretici sayısı şöyledir; Çukuroba 8, Fındıklı 28, Pazarköy 8, Bengiler 20, Müstecep 8, Orhanlar 20, Kınalar 8, Turplu 8, Hasanbey 8, Küleflü 8, Çobanhamidiye 12, Beyçayır 14, Karaağaç 10, Gürgendere 8, Sarıköy yenimahalle 10, Buğdaylı 16, Körpeağaç 8, Havutça 10, Ulukır 18, Gündoğan-1 8, Kocapınar 12, Gümüşler 24, Yeniçeri-1 8, Helvacı 8, Çomaklı 10. Dikkate alınan üreticilere sorulan sorular 5 bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde üreticilerin genel durumları ile ilgili 5 soru; ikinci bölümde süt üretim ve kullanım durumu ile ilgili 20 soru; üçüncü bölümde süt hayvanı ile ilgili 10 soru, dördüncü bölümde sağım ve sağım sonrası durum ile ilgili 10 soru sorulmuştur. Ayrıca üreticilerin süt hayvanı, süt üretimi, süt pazarlaması vs ile ilgili talep ve sorunları da not edilmiştir. Veriler frekans dağılım tablosu ve yüzde yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir (Düzgüneş vd 1993). Çalışmanın verileri Eylül 2002 ile Nisan 2003 tarihleri arasında toplanmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Genel Durum

Anket yapılan ailelerde nüfus 40 üreticide 1-2 kişi, 175 üreticide 3-4 kişi, 73 üreticide 5-6 kişi, 8 üreticide 7-8 kişi ve 4 üreticide 9-10 kişi arasında değişmiştir. Çalışma neticesinde kalabalık aile sayısı düşük bulunmuştur. İncelenen ailelerde birey sayısı çoğunlukla 5 ve 6 kişinin altında kalmıştır. Yıldırım ve Yalçınkaya (2000) Van İli Erciş kentsel alanında yaptıkları bir çalışmada ailelerdeki birey sayısını ortalama 5.4 adet olarak vermişlerdir.

Anket yapılan ailelerde gerek hayvan bakımında ve gerekse süt sağımında görev paylaşımı konusunda ağırlıklı olarak cinsiyet farkı gözlemlenmemektedir (sırasıyla % 77 ve % 74). Öte yandan üreticilerin % 17'sinde bu işlerle sadece erkekler uğraşırken, bakım ve sağım işleriyle sırasıyla % 6 ve % 9 oranında sadece kadınlar ilgilenebilmektedir. Oysa, sütün pazarlanmasını ve bu pazarlamadan dolayı elde edilen gelirin toplanmasını yaklaşık % 96 oranında baba, yani bir anlamda erkekler kontrol etmektedir. Solano vd (2001), süt üreticileri üzerinde gerçekleştirdikleri bir çalışmada, karar verme tekelinin daha çok erkeklerde olduğunu saptamışlardır.

Süt Üretim ve Kullanım Durumu

Üreticilerin % 65'i ahırlarında <4 adet süt ineği beslemektedir. İneklerin tamamına yakını Holshtein'dir. Üreticilerden 98 tanesi ahırında 1-2 inek, 96'sı 3-4 inek, 53'ü 5-6 inek, 13'ü 7-8 inek ve 13'ü de 9'dan fazla sayıda inek bulundurmaktadır. Üreticilerde minimum inek sayısı 1 olmuşken, bu sayı maksimum 65 ve ortalama 5.09 olmuştur. Benzer rakamlar Yıldırım ve Şahin (2003) tarafından tespit edilmiştir. Oysa Danimarka, Almanya ve İngiltere gibi ülkelerde çiftliklerdeki hayvan sayısı 20-50 baş arasındadır (Yetişmeyen 1998). Yani, çiftçilerimiz tam anlamıyla bir işletme düzeyinde değildir. Yener ve ark. (1996)'nın da belirttiği gibi; aile işletmelerinin küçük oluşu, üretilen sütü pazarlamada, yapay tohumlama ve veterinerlik hizmetlerine ve teknik bilgiye ulaşmada sorun oluşturduğundan, sığır yetiştiriciliğinin geliştirilmesinde bölgelere göre uygun işletme büyüklükleri belirlenmelidir.

Dikkate alınan üreticilerin yaklaşık % 10'u (31 aile) ahırlarında koyun besiciliği de yapmaktadır. Buna göre 11 aile ahırında 1-15, 10 aile 16-30, 3 aile 31-45, 3 aile 46-60 ve 4 aile > 61 arasında koyun beslemektedir. Üreticilerde minimum koyun sayısı 1 iken maksimum koyun sayısı 120 ve ortalama 33.32 şeklinde bulunmuştur. Bu tasnife göre, anketten elde edilen sonuçların daha çok koyunculunun "aile sürüsü" şeklinde olduğunu göstermektedir. Sürü içerisinde bulunan ırklar arasında Merinos, Sakız ve Kıvrıkcık koyunları bulunmaktadır. Oysa Van merkez ilçede yapılan bir araştırmada koyun yetiştiriciliği yapan ailelerin sayısı daha yüksek bulunmuştur (Yıldırım ve Şahin 2003).

Anket yapılan üreticiler içerisinde keçi de besleyen aile sayısı 6'dır. Bir aile 1-15, iki aile 16-30, iki aile de 46-60, ve 1 aile > 61 baş arasında keçi beslemektedir. Görüşülen ailelerde Maltız, Zane ve Kıl keçileri ırkı bulunmaktadır. Üreticilerdeki minimum keçi sayısı 1, maksimum 130 ve ortalama 51.9 şeklinde olmuştur. İspanya gibi ülkelerde bu sayı 220'lere kadar çıkmaktadır (Castel vd 2003).

Görüldüğü gibi, anket çalışması yapılan üreticilerde daha çok inek sütçülüğü ön plana çıkmakta ve bunu sırayla koyun ve keçi sütçülüğü takip etmektedir.

Balıkesir ili Gönen ilçesinde bulunan Tek-Süt firmasına süt veren çiftçilerin büyük bir kısmı kültür ineği beslemektedir (Çizelge 1). Hemen belirtmek gerekir ki, Çizelgede toplam hanesinde görülen 309 sayısı, 9 ailenin ya yerli-kültür ineği bir arada, ya da kültür-melez ırkı ineklerini bir arada bulundurduğundan ileri gelmiştir. Anket yapılan ailelerde yerli ve melez ırkı süt ineği bulduran ailelerin sayıları oldukça düşüktür.

Van ilinde ise en fazla yerli ırkların yetiştirildiği, melez ırkların yerli ırklara göre ve kültür ırklarının ise melez ırklara göre daha az yetiştirildiği belirtilmektedir (Yıldırım ve Şahin 2003). Türkiye genelindeki ineklerin %50.9'unu yerli, %36.72'sini melez, %12.4'ünü kültür ırkları oluşturmaktadır. Oysa Avrupa Birliği ülkelerinde süt ineklerinin neredeyse % 95'i kültür ırkıdır (Yetişmeyen 1998).

Çizelge 1. Anket yapılan ailelerde yerli, kültür ve melez süt ineği sayıları

	Yerli, kültür ve melez ineği bulunduran aile sayıları			Toplam
	yerli	kültür	melez	
Aile sayısı	11	294	4	309
Oran (%)	4	95	1	100
Maks. inek sayısı	5	65	3	
Min. inek sayısı	1	1	1	
Ortalama inek sayısı	2.18	5.05	2.25	
Toplam inek sayısı	24	1486	9	

Anket yapılan çiftçi aileleri kültür ırklarından yerli ve melez ırklara göre daha fazla süt almaktadır (Çizelge 2).

Çizelge 2. Üreticilerin kültür, yerli ve melez ineklerden aldıkları günlük süt miktarı

	Günlük süt miktarı (kg)					Top.	Süt miktarı (kg/gün)		
	10-15	16-20	21-25	26-30	> 31-35		Min.	Maks.	Ort.
Kültür Irkı									
Aile sayısı	89	142	41	17	5	294	35	10	19.51
Oran (%)	30	48	14	6	2	100			
Yerli Irk									
Aile sayısı	6	3	2	-	-	11	25	10	16.45
Oran (%)	54.5	27.3	18.2	-	-	100			
Melez Irkı									
Aile sayısı	1	3	-	-	-	4	19	15	16.75
Oran (%)	25	75	-	-	-	100			

Kültür ve melez ırklarında en fazla süt miktarı 16-20 kg arasında olurken, aynı durum yerli ırklarda 10-15 kg'dır. Türkiye genelinde ise kültür ırklarının ortalama günlük süt verimi 12.9 kg, melez ırkların 8.88 kg ve yerli ırkların 3,6 kg'dır (Yetişmeyen 1998). Yapılan ankette koyunlardan en fazla 1 kg süt elde eden aile oranı % 52'dir. Yarım kg süt elde eden üreticilerin oranı da % 45'tir. Ortalama koyun sütü verimi 0.77 şeklindedir. Keçi besleyen ailelerde günde 1 kg keçi sütü elde edenlerin sayısı daha yüksek bulunmuştur (% 50). Günde 1.5, 2.5 ve 4 kg keçi sütü elde edenlerin oranı ayrı ayrı % 16.66'dır.

Anket sonucuna göre, kültür ırklarının kasaplık yaşları % 16.3 oranında 3-4 yaş arasında, % 40.1 oranında 5-6 yaş, % 37.4 oranında 7-8 yaş, % 4.5 oranında 9-10 yaşları arasında değişmiş ve ortalama 6.10 yaş olmuştur. Yerli ineklerde ortalama kasaplık yaş 5.09 ve melezlerde 3 olmuştur. Yüksek düzeydeki süt verimi 8-9 yaşa kadar devam eder. Bu yaşlardan sonra süt verimi azalır (Alpan 1994). Bu araştırmadaki sonuçlara göre, görüşülen üreticilerdeki süt inekleri en verimli çağlarında kasaplık olarak kullanılmaktadırlar. Diğer yandan koyunlarda kasaplık yaş ortalama 4.8 bulunurken, keçilerde 4 olarak rapor edilmiştir.

Anket yapılan aileler süt inekleri ile ilgili olarak laktasyon sürelerini kültür ırkları için ağırlıklı olarak 7-9 ay arasında (ortalama 8.08 ay) beyan etmişlerdir. Laktasyon süreleri yerli ırklar için ağırlıklı olarak 5-7 ay ara-

sında (ortalama 7.4 ay) ve melezler için 5-6 ay arasındadır. İdeal olarak laktasyon sürelerinin kültür ırklarında 305 gün (10 ay) (Bingöl ve Görentaş 1996) şeklinde dikkate alınırsa, anket yapılan ailelerin sahip olduğu ineklerin laktasyon süreleri daha kısadır..

Üreticilerin % 64,5'i koyunlarının laktasyon sürelerini 3 ay olarak bildirmişlerdir. Laktasyon süresinin bazı üretici koyunlarında 6 aya kadar çıktığı rapor edilmiştir. En kısa laktasyon süresi 2 ay olarak belirlenmiştir. Koyunlarda laktasyon süresi ırka göre değişmekte, örneğin sakız ırkı koyunlarda laktasyon süresi 6-7 ay kadar olmaktadır (Kaymakçı ve Sönmez 1992).

Keçilerin laktasyon süreleri 4 ile 6 ay arasında değişmiştir. Üreticilerdeki keçi ırklarının aynı olmaması (Maltız, Zane ve Kıl keçileri) laktasyon konusunda verilen bilgilerde farklılık ortaya koymuş olabilir.

Süt verimi yüksek sürülerde günlük sağım sayısının 3 veya 4'e çıkarılması süt verimini % 1-33 oranında artırdığı bilinmektedir (Akman ve Yener 1993, Österman ve Bertilsson 2003). Ankette dikkate alınan üreticilerin 3/4'ü süt ineklerini günde iki defa sağarken, 1/4'ü de sağımı üç defa yapmaktadır. Ancak günde üç defa sağım yapanlar bunu sadece 1 ya da 2 ay yapabilmekteler. Böyle hayvanlarda sütler doğumdan sonra artmakta ve hayvanın memesinden gelen süt miktarı normale döndüğünde sağım sayısı 2'ye düşmektedir.

Anketten elde edilen bilgilere göre, incelenen çiftçi ailelerinin % 33.0'ü günde < 29 kg, % 44.3'ü 30-59 kg, % 17.0'ı 60-89 kg, % 1.3'ü 90-119 kg ve % 4.3'ü >120 kg süt üretmektedir. İncelenen 300 çiftçi ailesi için ortalama rakam 43.84 kg/aile şeklinde kaydedilmiştir.

İncelenen çiftçi ailelerinin günlük elde ettikleri süttten evlerine ayırdıkları süt miktarı ortalama olarak yaklaşık 2.02 kg şeklinde tespit edilmiştir. Evlerine 2 kg ve daha aşağı süt ayıran aile sayısı çoğunluktadır (% 76.3). Kendilerine 3 kg ve daha fazla süt ayıran aile oranı % 23.6 olarak belirlenmiştir.

Araştırmada dikkate alınan 300 aileden elde edilen günlük süt miktarı 13152 kg olarak tespit edilmiş ve bunun 605 kg'nın (% 4.6) süt üretici aileler tarafından evde kullanıldığı belirlenmiştir. Van yöresinde yapılan bir çalışmada toplam üretilen sütün % 58.19'unun evde tüketildiği ve değerlendirildiği, Van ilinin Çatak ilçesinde koyundan elde edilen sütün % 11.81'inin evde kullanıldığı tespit edilmiştir (Yıldırım ve Şahin 2003). İncelenen ailelerde ise bu oran % 4.6 olarak tespit edilmiştir. Çiftçi ailelerinin çoğunluğu (% 58) eve ayırdıkları sütü yoğurt yaparak değerlendirmektedir. Geriye kalanı % 37'lik kısım, sütü içerek ve yoğurda işleyerek değerlendirmektedir. Eve ayrılan sütü krema, peynir ve tereyağı olarak değerlendiren aile sayısı çok düşüktür.

Anket yapılan çiftçi aileleri üretmiş oldukları sütün % 4.6'sını evde tüketmekte ve geriye kalan % 95.4'ünü işletmelere göndermek üzere kooperatiflere vermektedirler. Avrupa Birliği ülkelerinde üretilen sütün ise % 92.2'si süt fabrikalarına gönderildiği belirtilmektedir (Yetişmeyen 1998). Van ilinde yapılan bir çalışmada işletmelerde üretilen sütün yaklaşık % 60'ı evde tüketilmekte veya değerlendirilmektedir (Yıldırım vd 2001).

Görüşülen üreticilerin sütlerini teslim ettikleri kooperatif veya işletmelerle herhangi bir sözleşmesi bulunmamaktadır. Ancak üreticilerin çoğu bir kooperatife üye durumdadır. Bundan dolayı da herhangi bir sözleşmeye ihtiyaç duyulmamaktadır. Buna karşılık küçük köylerde kooperatif bulunmamaktadır. Küçük köylerde bu işleri kaymakamlar üstlenmekte ve ihaleleri kaymakamlar yapmaktadır.

Anket yapılan süt üreticilerinin tamamının kooperatif veya işletmelerden paralarını rutin olarak aylık aldıkları rapor edilmiştir.

İncelenen üreticilerin büyük çoğunluğunun (% 96.3) süt satışından elde ettikleri paralarını zamanında teslim alabilmekteler. Üreticilerin çok az bir kısmı (% 13.7) süt satışından elde ettikleri geliri zamanında alamamaktadır

Çiftçi ailelerinin çoğunluğu (% 86.7) süt üretiminin yanında gelir kaynağı olarak diğer tarımsal uğraşlarla da meşgul olmaktadırlar. Süt üretimi haricinde geliri olmayan aile sayısı ihmal edilemeyecek düzeydedir (% 12.3). Süt hayvancılığı Avrupa'da tek geçim kaynağı bir meslek olabilmişken, Türkiye'de köylünün hiçbir zaman asıl işi olmamıştır (Saner 1996).

Devlet tarafından çiftçi ailelere çok düşük teşvikler verilmesi ve sütçülük adına ülkemizde çok ciddi sorunlar yaşanmasına karşın, ailelerin çoğu (% 84.7) yaptıkları süt üreticiliği işinden memnundur. Çiftçi ailelerin küçük bir kesimi (% 14) ise bu işi zorunlu olduklarından yaptıklarını ifade etmektedir.

Görüşme yapılan çiftçi ailelerinin çoğunluğu (% 86.3) süt hayvanlarını kendi ırklarından çoğaltarak temin etmektedirler. Çiftçi ailelerinin bir kısmı (% 7.0) süt hayvanlarını pazardan satın almaktadır. Çok az aile (% 2.3) süt hayvanlarını köy içerisinde ve çevre köylerden temin etmektedir.

Anket sonuçlarına göre, çiftçi ailelerinin tamamı ürettikleri kg süt başına devlet desteği almaktadır. Devlet tarafından çiftçi ailelerine verilen teşvik miktarı 1 kg süte karşılık 10.000 TL kadardır. Süt üreticisine ödenen teşvik primleri günün koşullarına uygun düzeye getirilmeli ve sistemin etkinliğini artırabilmek için prim miktarının altı ayda bir düzenlenmesi gerekmektedir (Anonim 1995).

Anket yapılan çiftçi ailelerinin hiçbiri işletmelerden prim almamaktadır. İşletme sadece aldığı sütün parasını ödemekte, daha kaliteli süt üreten çiftçiye diğer çiftçilere ödediği miktarının aynısını ödemektedir. Bu durum daha kaliteli süt üreten çiftçiye olumsuz yönde etkilemektedir. Sütün kalitesine göre işletmeler prim ödemediği gibi süt üreticilerini daha kaliteli süt üretimine teşvik edecek takdir/teşekkür ve onur belgesi de vermemektedirler. Dikkate alınan 300 aile içinde sadece 1 ailenin bu belgeleri aldığı tespit edilmiştir.

Süt Hayvanları İle İlgili Bilgiler

Ankete göre; ailelerin çoğu (% 81) süt hayvanlarını kışın ahırda ve yazın merada besledikleri ortaya çıkmıştır. Süt sığırlarını sürekli ahırda besleyen ailelerin oranı % 19 olmuştur.

Ankette dikkate alınan üreticilerin yarısı (% 50.7) süt ineklerini arpa, yulaf, mısır ve buğday gibi kaba yemlerle beslemektedir. Üreticilerin %26.3'ü süt yemi ve saman ile ve % 23'ü kesif yem kullanarak yemleme yapmaktadır.

Görüşme yapılan üreticilerinin tamamına yakını (% 99.3'ü) süt hayvanlarını veteriner hekim kontrolünden geçirdiği, fakat bu kontrol sıklığının çoğunlukla (% 87.9'u) hastalık esnasında olduğu ve süt hayvanlarını belirli periyotlarda veteriner kontrolünden geçiren süt üreticisi sayısının oldukça düşük (aylık %8.7, iki aylık % 0.7, altı ayda bir % 2.0 ve yıllık % 0.7) olduğu belirlenmiştir. Oysa süt hayvanları hastalandığında değil yer yer veteriner hekim kontrolünden geçirilmelidir. Öte yandan süt üreticileri veteriner hizmetlerinden yararlanabilmek için 30-40 km uzakta bulunan şehir merkezlerine hayvanlarını taşımak zorundadır. Bu da çiftçiye ekstra masraf olduğundan veteriner hekim hizmetlerinden sadece süt hayvanları hastalandığında yararlanmayı mecbur kılmaktadır. Süt üreticileri kooperatifleri aracılığı ile veteriner hizmetlerinin merkezi köylerde verilmesini sağlamalıdır.

Görüşülen üreticilerin % 66'sı hayvanlarının mastitis olmadığını beyan ederken, % 28.7'si 1-2 defa, % 1.7'si 3-4 defa, % 1.7'si 5-6 defa ve % 2'si de daha fazla mastitis vakası beyan etmişlerdir. İngiltere'de yapılan bir çalışmada, süt sığırlarının 1/3'ünün klinik mastitise yakalandığı saptanmıştır. Ülkemizde yapılan bazı çalışmalarda mastitis oranı Türkiye genelinde % 28.4 şeklinde gerçekleşmiştir (Tunçtürk vd 1996).

Antibiyotikli sütler gerek ürün işlemede ve gerekse insan sağlığı açısından sorunlar oluşturmaktadır. Ankette üreticilerin önemli bir kısmı (% 34.3) işletmeyi bilgilendirmeden sütlerini süt almaya gelen yetkililere teslim etmektedirler. Antibiyotik sonrası sütü döken aile sayısı % 24.7 olarak tespit edilirken, % 33.7'si işletmeyi bilgilendirerek sütünü vermekte, % 5'i evde kullanmakta ve % 2.3'ü de farklı şekillerde değerlendirmektedir.

İncelenen ailelerin büyük bir çoğunluğu (% 79'u) süt hayvanlarına uygulanan antibiyotiğin süte geçtiğini bilirken, % 21'lik kısmı antibiyotiğin süte geçtiği konusunda herhangi bir bilgiye sahip değildir. Ailelerin çoğunluğu (% 57.7) sütteki antibiyotiğin sadece zararlı olduğunu bilirken, % 25.7'lik kısmı sütteki antibiyotiğin zararlı olduğunu bilmemektedir. Görüşülen ailelerin % 8'i antibiyotiğin sadece ürene zararlı olduğunu, % 7'si sadece insana zararlı olduğunu ve % 1.7'si de hem ürüne ve hem de insana zararlı olduğunu beyan etmiştir.

Görüşülen ailelerin hiçbiri hayvanını herhangi bir riske karşı sigorta yaptırma ihtiyacını hissetmemiştir. Hayvan sağlık sigorta primlerinin yüksek olması nedeni ile maalesef süt üreticileri hayvanlarını güvence altına alamamaktadır. Gelişmiş ülkelerde risk çözümlerinde önemli bir çözüm yolu olarak sigortaya başvurulmaktadır (Meuwissen vd 2001).

Hayvanları iteleyip kakmak ve dövmek şüphesiz verimi de düşürecek ve ayrıca başka sakıncalar da doğuracaktır (Bingöl ve Görentaş 1996). Yapılan anket çalışmasında, hayvanına kötü muamele, daha doğrusu

döven aile oranı toplam % 10 şeklindedir. Bu rakam cevap vermekten kaçınanlarla birlikte toplam % 12'dir. Hayvanını bazen döven aile oranı % 1.3'tür. Sorulan soruya hayır diyenlerin oranı % 85'tir. Oysa hayvana iyi muamele şüphesiz süt üretim miktarını da etkileyecektir.

Süt Sağımı ve Sağım Sonrası Durum

Anket yapılan çiftçi ailelerinin tamamına yakını (% 99.3) süt hayvanlarını ahırda sağmaktadır. Üretici 300 aileden sadece bir aile süt hayvanlarını açık havada, bir aile de kış ahırda yaz açık havada sağmaktadır. Süt hayvanlarının sağıldığı yerler hayvanın kendini rahat hissettiği yerler olmalıdır. Ahırlar bu olanakları taşıdığı sürece en uygun sağım yerleridir.

İncelenen ailelerin tamamı süt hayvanlarını sağmadan önce meme temizliği yapmaktadır. Anket yapılan ailelerin çoğu (% 89.0) meme temizliğini sadece su ile yıkayarak yapmaktadır. Çok az aile (% 11) meme temizliğini deterjanlı bez ile veya ıslak bezle yapmakta veya başka yöntemler uygulamaktadır. Bu arada meme yıkamada kullanılan su temiz olmalı ve suyun süte akıp damlamasını önlemek amacıyla yıkamadan sonra meme kurulanmalıdır. Meme temizliğinde gerçek anlamda dezenfeksiyonun sağlanması için içerisinde < 5 ppm aktif klor içeren solüsyonlar kullanılması tavsiye edilmektedir (Van Den Berg 1988).

Ailelerin çoğu (% 78.7) sağım yaparken sağım makinesi kullanmakta, diğer aileler (% 21.3) elle sağımı tercih etmektedir. Elle sağım yapan süt üreticilerinin bu yöntemi tercih etme nedeni süt hayvan sayılarının az olmasıdır.

Sağım ister makine ister elle yapılsın, önce memeler temizlenmeli ve meme başlarındaki ilk damlaların ayrı bir kaba alınması gerekir (Bakırcı ve Baykan 1996). Süt üreticilerin çoğunluğu (% 55) sağım yaparken ilk damlaları atarken, üreticilerin % 45'lik kesimi ise sağım esnasında ilk damlaları atmamaktadır.

Süt sağımı yapıldıktan sonra süt üreticilerinin çoğu (% 90.7) elde ettiği sütü hemen değerlendirmeye almaktadır. Sütü hemen değerlendiremeyen ailelerin bir kısmı (% 7.4) sütü serin yerde veya buzdolabında bekletirken, çok az sayıda süt üreticisi (% 1.7) sağdıkları sütü ahırda bekletmektedir. Sağılan sütün bozulmasını engellemek için mümkün olan en kısa sürede (2 saati aşmamalı) +4 dereceye soğutulmalıdır (Bakırcı ve Baykan 1996). Süt üreticilerinin çoğu (% 85) sağdıkları sütü bekletmedikleri, bekleten ailelerin sütü en fazla 30 dk beklettikleri rapor edilmiştir. Süt üreticilerin çok küçük bir kesimi (% 3) gece sağdıkları sütü sabaha kadar bekletmektedirler. Gece sağılan süt sabaha kadar soğuk ortamda muhafaza edildiğinden süt tazeliğini koruyabilmektedir.

Süt üreticileri ürettikleri sütün bir kısmını eve ayırmakta geriye kalan kısmını kooperatife vermektedirler. Evlere ayrılan sütü çoğu aile (% 96) kendi tüketmekte, çok küçük bir kesim ise eve ayırdığı sütü başka yerlere satmaktadır (% 0.3). Bu soruya cevap vermeyenlerin oranı % 3.7'dir.

Anket sonuçlarına göre, çiftçi ailelerinin büyük bir kesimi (yaklaşık % 85) pastörizasyon ve pastörizasyon uygulaması konusunda hiçbir bilgiye sahip değildir. Pastörizasyonu bilen ve uygulayan aile sayısı oldukça düşüktür (yaklaşık % 15). Uygulamanın kaynatma şeklinde yapıldığı kaydedilmiştir.

Süt Üreticilerinin Talep ve Sorunları

Anket yapılan 300 üreticiye "Varsa süt hayvanı, süt üretimi, süt pazarlaması vs ile ilgili talep ve sorunlarınızı anlatınız" şeklinde yöneltilen soruya, 41 kişi cevap vermiştir. Soruya 259 kişinin cevap vermeyişi, sistemli bir üretim ve pazarlama ağı içerisinde bulunmalarından veya sorunlarla yaşamaya alışmış olmalarından kaynaklanabilir. Soruya cevap veren % 15.8 oranında üreticilerin değindiği konular maddeler halinde şöyledir: 1) Süt ve et fiyatlarının düşük, yem ve ilaç fiyatlarının da pahalı olduğu, 2) Sorunlarını belirten üreticiler süttten elde ettikleri para ile ancak hayvana bakabildiklerini, bazen de elde ettikleri gelirin hayvanlarını bakmaya yetmediğini, 3) Halen süt satışından elde ettikleri paraların ayın 20-25'i gibi ellerine geçtiğini ve elektrik, su, telefon v.s. aylık rutin ödemelerini ay başında yaptıkları için zorluk çektiklerini; dolayısıyla süt paralarının ayın 1-10'u arasında ödenmesini, 4) Söz konusu üreticiler işletmelerden prim talep etmekte, bu anlamda süt alan iş-

letmelerin süte su katılması veya süttten yağ çekilmesi durumlarında ödemelerde kesinti yaptığı halde, kaliteli süte prim ödenmediğini, 5) Üreticiler devletten hayvancılıkla ilgili kredi talep ettiklerini, 6) Çok az sayıda üretici veteriner hizmetlerinin yetersiz olduğunu söylemekte ve bu üreticiler hayvanlarına enjeksiyonla antibiyotik verdikleri halde yine de hayvanlarının sık sık mastitis olduğunu belirtmektedirler; ayrıca veterinerlerin suni tohumlamayı iyi yapamadıklarından şikayetlenmektedirler. 7) Çok az sayıda üretici işletmeye gönderdikleri güğümlerin kirli geri döndüğünü beyan etmektedir. Ayrıca soğutma merkezlerinde zaman zaman elektrik kesintisi olduğunu, bundan dolayı da tankta süt soğutma işleminin yapılamadığını ve çözüm için benzinle çalışan jeneratörler olması gerektiğini ifade etmişlerdir. 8) Az sayıda üretici keçi sütlerinin daha uzun süreli alınmasını talep etmişlerdir.

SONUÇ

1) Görüşülen üreticiler hayvan bakımı ve beslemesi konusunda görev paylaşımında beraber hareket etmekte, ancak bunun gelir toplama ve harcamalara da yansımaları gerekmektedir. 2) Aile işletmelerinde bakım ve beslemesi yapılan süt hayvanı sayısı artırılmalı ve aile işletmeciliği daha profesyonel hale getirilmelidir. 3) Süt üretiminde verimi yüksek ırk sayısı artırılmalı veya yerli ırkların süt verimini yükseltecek çalışmalar yapılmalıdır. 4) Süt ineği bakım ve besleme işleri daha iyi yapılmalı ve süt ineği kasaplık yaşı yukarı çekilmelidir. 5) Çalışmanın yapıldığı bölgede kooperatiflerin bulunuşu, üreticiler açısından olumlu bir durumdur. Ancak kooperatifler kendi aralarında daha büyük birliğe dönüşmeli ve üreticiye devlet ve işletmecilerin vermesi gereken prim, sağlık hizmetleri ve diğer hususlar yönünden daha aktif çalışmalıdır. 6) Üreticilerin kendi tüketimleri için ayırdıkları sütü daha etkin ve sağlıklı kullanmalıdır. 7) Üreticilerin elde ettikleri sütün tamamına yakın bölümünü süt işleyen fabrikalara göndermeleri, sütün modern işletmelerde işlenmesi bakımından olumlu bulunmuştur. Bu durum diğer bölgelerimiz için de yaygınlaştırılmalıdır. 8) Süt üreticiliği alınacak tedbirlerle daha cazip ve meslek haline getirilmeli ve başka tarımsal uğraşılara olan zorunlulukları azaltılmalıdır. 9) Devlet süte kg başına ödediği prim miktarını artırmalıdır. Ayrıca işletmeler kaliteli süte daha fazla prim ödemelidir. En azından kaliteli süt üreticileri belgelerle onurlandırılmalıdır. 10) Hayvan hastalıkları konusunda daha itinalı olunmalı, hayvanlar hastalandığında değil hastalanmadan gerekli önlemler alınmalıdır. 11) Üreticiler antibiyotik kullanımı, süte geçişi ve zararları konusunda daha iyi bilgilendirilmeli, antibiyotik tedavisi görmüş hayvanların sütlerini işletmeye göndermemelidir. 12) Süt üreticileri herhangi bir riske karşı hayvanını sigortalayabilmeli, bu anlamda sigorta primleri düşük tutulmalı ve teşvik edilmelidir. 13) Süt hayvanlarına kötü muamele edilmemeli ve dövülmemelidir. 14) Meme temizliğine dikkat edilmeli ve memeler sağımdan önce temizlenip dezenfekte edilmelidir. Sağımda ilk damlalar atılmalıdır. 15) Sağımdan sonra sütler hemen değerlendirilmeyorsa, mutlaka +4°C'de saklanmalıdır. 16) Üreticiler kendi ihtiyaçları için ayırdıkları sütü pastörize ederek kullanmalı ve sonradan meydana gelecek kontaminasyonlar konusunda bilgili olmalıdır. 17) Alınacak tedbirlerle süt üreticilerinin önünde bulunan sorunlar giderilmeli, süt sığırcılığı özendirilmeli, ilaç ve yem fiyatları üreticiyi zora sokmamalıdır.

KAYNAKLAR

- Akman N ve Yener M. 1993. *Sığır yetiştiriciliği, Bölüm 5. Hayvan Yetiştirme (Yetiştiricilik)* (Editörler: M. Ertuğrul). 285 s, Ankara.
- Akyüz N, Tunçtürk Y. 1992. Van İlinin genel sütçülük durumu üzerinde bir araştırma. Y.Y.Ü. Ziraat Fakültesi dergisi, 2 (2): 1-12.
- Alpan O. 1994. *Sığır Yetiştiriciliği ve Besiciliği*. 200 s, Ankara.
- Alpkent N. 1995. *Türkiye'de tarımsal ürünler pazarlaması üzerine bir inceleme*. Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları: 547, 139s, Ankara.
- Anonim, 1995. *Süt ve mamülleri özel ihtisas komisyonu raporu*. T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı yayon no: DPT:2398-ÖİK: 459. 71 s, Ankara.
- Arendonk JA M and Länamo A E. 2003. Dairy cattle production in Europe. *Theriogenology*, 59 (2): 563-569.
- Bakırcı İ, Baykan A. 1996. Kaliteli süt üretiminde dikkat edilecek hususlar. Süt üreticileri eğitim semineri. Ziraat Fakültesi Yayınları No:14, 62-71 s, 2 Temmuz 1996, Van.

- Bingöl M, Görentaş İ. 1996. İlimizde yetiştiriciliği yapılan kültür sığır ırklarının bakımı ve idaresinde dikkat edilmesi gereken hususlar. Süt üreticileri eğitim semineri, Ziraat Fakültesi Yayınları No:14, 11-20 s, 2 Temmuz 1996, Van..
- Castel JM, Mena Y, Delgado-Pertíñez M, Camúñez J, Basulto J, Caravaca F, Guzmán-Guerrero JL and Alcaldé MJ 2003. Characterization of semi-extensive goat production systems in southern Spain. *Small Ruminant Research*, 47 (2): 133-143.
- Düzgüneş O, Kesici, T, Gürbüz, F. 1993. *İstatistik metotları*. Ankara Üniv. Ziraat Fakültesi Yayınları: 1291, 218 s, Ankara.
- Kaymakçı M ve Sönmez R. 1992. *Koyun yetiştiriciliği*. Hasad Yayıncılık Hayvancılık Serisi: 3, 405 s, İstanbul.
- Meuwissen MP M, Huirne RB M and Hardaker JB. 2001. Risk and risk management: an empirical analysis of Dutch livestock farmers. *Livestock Production Sci.*, 69 (1): 43-53.
- Österman S ve Bertilsson J. 2003. Extended calving interval in combination with milking two or three times per day: effects on milk production and milk composition. *Livestock Production Science*, 82 (2-3): 139-149.
- Saner G. 1996. Türkiye de süt üretimi politikaları, pazarlanma ve örgütlenme sorunları. Hayvancılık'96 Ulusal Kongresi, 70-74 s, 18-20 Eylül 1996, İzmir.
- Solano C, León H, Pérez E and Herrero H. 2001. Who makes farming decisions? A study of Costa Rican dairy farmers. *Agricultural Systems*, 67 (3): 181-199.
- Tunçtürk Y, Andiç S, Ayar A. 1996. Mastitis ve süt teknolojisindeki önemi. Süt üreticileri eğitim semineri. Ziraat Fakültesi Yayınları No:14, 88-97 s, 2 Temmuz 1996, Van.
- Van den Berg JCT, 1988. *Dairy technology in the tropics and subtropics*. Pudoc, Wageningen, 290 pp, the Netherlands.
- Yener M, Akkan S ve Kaya A. 1996. Türkiye'de sığırcılığın temel sorunları ve çözüm önerileri. Hayvancılık'96 Ulusal Kongresi. 1-12 s, 18-20 Eylül, İzmir,
- Yetişmeyen A. 1998. Avrupa birliği karşısında sütçülüğümüzün durumu ve sorunları. Süt ve Ürünleri Ulusal Sempozyumu'96 (İçme Sütü), 1-25 s, 21-22 Mayıs 1996, İstanbul.
- Yıldırım İ ve Şahin A. 2003. *Van ili merkez ilçede süt sığırcılığı yapan işletmelerin ekonomik analizi*. Van Ticaret Borsası Yayınları, No:1, 50 s, Van.
- Yıldırım İ, Şahin K, Şahin A. 2001. Van yöresinde canlı hayvan ve süt mamülleri pazarlaması. Türkiye-Hollanda Besi ve Süt Hayvancılığı Sempozyumu. 4-9 s, 11-12 Haziran 2001, Ankara.
- Yıldırım İ, Yalçınkaya O. 2000. Süt ve mamülleri tüketim yapısı: Van İli Erciş İlçesi kentsel alan örneği. Türkiye 4. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi. Trakya Üniv. Ziraat Fak. Tarım Ekonomisi Bölümü, 1-5 s, 6-8 Eylül 2000, Tekirdağ.